

Urbani fenomen i njegove odrednice

Ako odmah u uvodu kažemo da nas fenomen grada prvenstveno zanima kao društvena kategorija, onda smo time naznačili i širinu problema. Jer, taj rakurs promatranja implicira u sebe i sve ostale vidove života grada, od iracionalne, psihološke osnove do materijalne, brojčane iskaznice. Time, dakle, naznačujemo potencijalnu mnogoznačnost urbanog fenomena: povijesnu slojevitost njegovog razvitka, razloge koji ga određuju u pravcu nekontrolirane ekspanzije, njegove vrijednosne odrednice i negativne aspekte, njegovu fizičku organizaciju, suprotstavljene interese njegovih stanovnika, smislenost razvitka po liniji civilizacijskog progressa, itd. Zapravo, neiscrpna je mogućnost nabiranja; kako god se orijentiramo uvijek će nam nedostajati onaj jedan element koji bi dao zaokruženu sliku. Grad je jednako sociološko-filozofski kao i fizičko-matematički fenomen. Stoga razmišljanje o njemu podjednako završava u »metafizičkom« kao i »racionalnom« zaključku i ponovo nas dovodi pred osnovnu dilemu: nije li pretenciozno razmatrati jedan takav složen fenomen iz kuta gledanja koji tendira k tome da zahvati prvenstveno ovaj grad ili ovo mjesto koje selo više nije, ali ni nema određenja koja bi mu u potpunosti davala značenje urbanog »sistema«? Zato, da bismo bili jasniji u određenju, recimo kako će ovdje biti više riječi o općem, što ne znači da većina iznesenih ocjena ne može služiti i kao mikroanaliza. Jer, Koprivnica ne živi svoj odvojeni život pa je, stoga, osnovnim nitima istovjetna s makrourbanim fenomenima. Analiza pojedinih prostornih fenomena lako bi pokazala da su apsolutne tipičnosti iznimka, a da je cjelina obilježena svim onim odrednicama koje definiraju globalni jugoslavenski, a time i svjetski prostor.

I obrnuto, budući da je urbanizacija svjetski fenomen sve njezine najtipičnije odrednice imaju svoju reperkusiju i na pojedinačnim primjerima, pa i na našem. A kako proces urbanog razvoja proističe iz društvene prakse, to je u našem slučaju bitno uočiti i moguće specifičnosti koje »proizvodi« socijalistički društveni sustav. U tom spoju, dakle, općeg i pojedinačnog, prepoznavaju se načelne i tipične odrednice i djelovanje dvaju, međusobno suprotstavljenih silnica: nekontroliranog i stihijskog nastanka i rasta grada, te planiranog i reguliranog faktora. Između tih međusobnih suprotnosti razvija se i raste svaki grad na ovoj zemaljskoj kugli. Čak i tamo gdje su regulativi čvrsti i administrativno kruti, grad nije imun stihijskih obilježja. Prema tome, u osnovi je urbane zadatosti njezina složena, često kaotična i kon-

fliktna osobina. Da bi otvoreno progovorili o jednom gradu ta se sukobljenost interesa ne može i ne smije prikriti u ime lijepe slike o sebi, nego se upravo valja ubaciti u žarište te sukobljenosti.

Svaki je društveni sistem, dakle i način proizvodnje, određivao tip grada. Kapitalizam je stvorio grad koji je proizlazio i odslikavao osnovne zakonitosti kapital-odnosa, pa se u društvenom, organizacijskom, prostornom i političkom smislu protezao do onih granica koje mu je sustav omogućavao. To znači da se razvijao i razvija na podvojenosti društvenog bića, na dekoncentraciji funkcija rada i stanovanja, na fenomenu neograničenog rasta i nestajanju zajedničkih prostora, te na koncentraciji političke moći. Takav je koncept kapitalističkog grada ekspanzirao do današnjeg oblika kada se vrlo lako prepoznaje prostorna organizacija po optimalnom modelu koji omogućuje najlakše reproduciranje kapital-odnosa i najsustavniji način raspolaganja viška rada.

Ako se pitamo o gradu kao društvenom i prostornom organizmu, koji će odražavati drugačiji način proizvodnje i socijalističke produkcijske odnose, onda se pitamo o alternativni koja jedino može svojim pozitivnim svojstvima pružiti ljudskiji život. Kriza grada, očitujući se najviše u nedostatku jakog kohezionog faktora, istovremeno je i znak krize jednog sustava i svih implikacija koje iz njega proizlaze. Želimo li, pak, novi grad ne možemo ga ostvariti na prostoj izmjeni fizičke strukture, jer je ona tek rezultat, a ne povod drugačijeg grada. Atenska povelja, recimo, koja je sankcionirala jedan (činilo se sretni) sistem prostorne organizacije i urbanističke prakse zasnovane na fetišizmu sunca, zraka i zelenila, postala je, nakon određenog vremena, samo jaki dodatni priklog za argument o urbanoj krizi.

Pitajući se, dakle, o socijalističkom gradu pretpostavljamo model koji proizlazi iz tog društvenog odnosa reflektirajući njegovu prostorno-vremensku jedinstvenost. Ali, budući da je i socijalizam proces, a ne stanje to ni njegov prostorni izraz ne može biti definiran u svim svojim određenjima. Stoga je formu i život takvog grada nemoguće, za sada, zamisliti kao materijalni ekvivalent društvenih odnosa ili kao njegovu transcendenciju. Najdalje dokle je moguće otići je izgrađivanje grada koji se »prilagođava stupnju socijalističke svijesti i socijalističkog načina proizvodnje«. Međutim, jasno je da današnja urbana forma ni izdaleka ne prati ideološku formu, pa bi se lako mogli složiti s konstatacijom jednog našeg arhitekta-urbanologa koji kaže: »Kada bi bilo točno da je urba-

nistička slika prije svega projekcija određenog društva u prostoru, slika bi se našeg društva mnogo razlikovala od svoje slike u vremenu.«² Iz ovoga slijedi naše pitanje: ne negiraju li prostori našeg življenja osnovne socijalističke, samoupravne postulate? Ili dalje: nije li nestajanje općeg dobra pred privatnim, fragmentacija života u prostoru pred bogatstvom zajedništva u elementarnoj suprotnosti s vizijom društva kojeg želimo izgraditi? Između grubog funkcionalizma i neostvarenog humanizma prostora i odnosa u njemu pojam o istinskom gradu javlja se kao kompleksan problem. Ako postoji pretpostavka o gradu kao mjestu gdje bi trebalo doći do stvarnih kontakata i doživljaja, gdje bi bilo ugodno živjeti onda se ta premisa glatko briše pri prvom koraku pred pojmom grada gdje se radi, vegetira i funkcionira.

Graditi stan ili graditi grad

Osnovna kontroverza našeg urbanog razvitka je suprotnost između fenomena grada i fenomena stana. Zadovoljavajući, naime, stambene apetite nadolazećih generacija (i onih koji su djeca grada i onih koji proizlaze iz ruralnog eksodusa) mi istovremeno ne gradimo grad, nego stvaramo skup stambenih jedinica. Odsustvo strukture grada nije, međutim, jedini negativni faktor stanogradnje, jer se ona reflektira i u svom socijalnom određenju. »Podjela na one koji imaju stan i one koji ga nemaju, javlja se istovremeno i kao najizrazitija društvena podjela koja s nastupom u život novih generacija poprima i ulogu homogeniziranja generacijskog interesa i produbljanja generacijskog jaza.«³ Dakle, ta dva određenja stambenog pitanja čine se indikativnim i za nas i, ma kolike su pozitivne brojke kvantitativnog rasta stambenih površina, uvijek je dobro upozoriti na ova njegova određenja, kako bi se shvatila politička, urbanistička i sociološka reperkusija stanovanja. Osnovno je tu, naime, pitanje da li se najveća tekovina socijalizma reflektira u dobijanju stana i da li se njegova stambena politika iscrpljuje u kvadratnim metrima, dakle, kvantiteti? Jasno je da se, programatski gledajući, ne radi o tome, ali se u praksi ta premisa potvrđuje kao klasična dihotomija.

Na »operativnom« planu, pak, ne postoji gotovo nikakva koordinacija između »davalaca usluga« i »korisnika«, dakle između kategorija koje posredno ili neposredno sudjeluju u određivanju stambene politike (od onih koji udružuju sredstva, preko projektanata i izvođača do korisnika prostora). Pojedini od ovih elemenata često su tako naglašeni na račun cjeline da se može govoriti, i pored očiglednih rezultata u kvantitativnom smislu, o još uvijek nedefiniranom karakteru naše stanogradnje. Ako je naše društvo zacrtalo odnose koji teže samoupravnom reguliranju svih oblasti života, onda je jasno da i stanogradnja ne može slijediti tržišno-profitersku logiku Zapada niti centralistički planski tretman Istoka. Naša jedina alternativa može biti društveno dogovoren sistem sta-

nogradnje pri čemu će se reflektirati društveni i individualni interesi u pravcu općeg zadovoljavanja (stan za sve) i u smjeru kvalitativnog zadovoljavanja (dobar stan). Ona osnovna dilema izražena u dihotomiji stan ili grad, ima svoje reperkusije u dvojakom smislu: ako gradimo grad, dakle, cjeloviti urbani prostor sa svim infrastrukturnim elementima, visokom kvalitetom, ugodnim ambijentom, lijepim izgledom, itd. neće biti dovoljno stanova, a ako, pak, gradimo stanove nestat će cjelovitog ambijenta grada, a time i svih odrednica koje stanovniku omogućuju da svoj grad osjeća uistinu svojim, ljudskim ambijentom. Jedino rješenje tu može biti objedinjavanje ovih dviju sfera, dakle, građenje stanova po principima humane i cjelovite urbanističke prakse i građenje grada po principima suvremene stambene prakse.

Treći element koji bitno utječe na sustavno rješenje je diferenciran pristup pravu na stan. Raspodjela stambenog fonda, naime, u nas je još uvijek određena predominacijom tržišnog lakotra ili nejednakošću kriterija, pri čemu se često zadržava privilegirana osnova proizšla iz ekonomske nejednakosti u sistemu društvene reprodukcije ili kriterijska nejednakost u osnovnoj radnoj organizaciji. One organizacije kod kojih je akumulativna i produktivna sposobnost visoka, gradit će stanove i uglavnom zadovoljavati više od primarnog stambenog interesa, a radnici onih proizvodnih ćelija koji ne mogu izdvajati sredstva bit će usmjereni (ako?) na znatno destimulativniji tip individualne stambene izgradnje. »Socijalni« karakter prava na stan bit će evidentan i u slučaju nejednakih kriterija s obzirom na stručnost radnika. Upravljačka inteligencija uglavnom će do stana dolaziti kriterijima kadrovske potrebe ili logikom tehokratske igre, što će joj omogućavati fleksibilniji i sigurniji položaj za razliku od »normalnog« korisnika stana koji će, da bi stan zadržao, biti primoran da se dugotrajnije veže uz svoga »stanodavca« koji mu, de facto, u ovoj situaciji društvenog ulaganja stan poklanja.

Ako još ovome dodamo i neke kvantitativne pokazatelje o stanogradnji (od toga da prosječna izgradnja stana danas traje 25 mjeseci, do toga da su gotovo realne prognoze kako će, nastavi li se logika geometrijske progresije, 1985. godine cijena 1 m² stana biti 50 000 dinara), moramo se zaista zapitati nije li problem stana najakutniji problem našeg socijalizma i ne provjerava li se njegova vrijednost upravo kroz ovaj aspekt života?

Fizička struktura

No, kada čovjek jednom riješi svoje osnovno stambeno pitanje susreće se s nepostojanjem vrijednosnih kategorija stana i grada u kome živi. Kvadratura prostora ne može biti jedina mjera, jer se pored nje reflektiraju svi negativni aspekti šematike stanogradnje. Socijalne vrijednosti stanovanja ne mogu se pojaviti ako je »krajnji domet današnjeg planiranja — su-

Panoramu Koprivnice izmijenila je suvremena stambena izgradnja, ali njezin intenzitet još ne zadovoljava potrebe za novim stanovima

odnošenje obitelji i kvadrature».⁴ Tehnički i kvantitativni dokumentarij nije, naime, dovoljan da bi se potvrdila pretpostavka slobodnog i sretnog života. Današnji su gradovi napustili sve one prostorne izraze koji bi mogli imati koheziju i društvenu funkciju. Nove stambene, trgovačke i administrativne zone skup su građevina koje se podižu logikom ispunjenja slobodnog prostora i tek u svom međudodnosu stvaraju imaginarne prometne arterije i slobodne ploče hortikulture. Kako te zone najčešće ne rastu organski, već kao skup međusobno diferenciranih sadržaja, to i ne uspostavljaju međuzavisnost i ne stvaraju simboličko mjesto sinteze svih sadržaja i oblika. Postoji cesta koja je naknadno počela krivudati između zgrada da bi dovela automobile tik do ulaza u stan i zelenilo koje je izbrazdano puteljcima na putu od spavaonice do radnog mjesta. Postoji nekoliko trgovina ispred kojih je popločen prostor koji zovemo novim trgom. I postoje soli-

teri i blokovska arhitektura u kome se, izvan radnog vremena, ljudi odmaraju i spavaju. To je ambijent novog naselja — a da li i novog grada? Ako su prostori ovih novih naselja mjerljivi brojkama (tonama cementa, kvadratnih metara stanova i tzv. zelenih površina) onda bi prostori grada trebali biti mjerljivi društvenim i psihološkim parametrima (zajedništvo, ugoda, identitet). Današnji su »moderni« stanovi, pak, izdvojene ćelije koje imaju jednodimenzionalnu, unificiranu strukturu. Oni, uglavnom, zadovoljavaju samo osnovne ljudske potrebe, definirani su s nemogućnošću da se strukturiraju prema potrebama onoga koji u njima živi, određene su po potrebi zaštite privatne sfere, ljudi se u njima pasiviziraju i zapostavljaju osnovno, čak i međusudjedsko, komuniciranje. Možemo li se i mi pitati da li »za većinu socijalni prostor u gradu više niti nije nešto za čime se teži?«. Ako je odgovor potvrđan, to je samo znak da nešto nije u redu sa fizičkom struktu-

rom grada i stana u kome čovjek živi. Moderna blokovska arhitektura zanemarujući životnost i društveni karakter, zanemarujući regionalne oznake i individualnost i ne može ostvariti ništa drugo do praznih, bezličnih naselja. »Kada u budućnosti netko bude na temelju današnje svjetske arhitektonske situacije analizirao čovječanstvo, neophodan će biti zaključak da ta fascinantna istovjetnost blokovske arhitekture ima magijski karakter: negdje sredinom dvadesetog stoljeća ljudi su kao svoje zlatno tele usvojili geometrijsko tijelo — paralelopiped. I da se u tom tijelu reinkarnirala suštinska teistička sveobuhvatnost. I da postoji magijska praformula s kojom se ti blokovi slažu u ritualnim ambijentima. I da se vrhovni magi te religije čovječanstva na pragu civilizacije zovu — urbanisti.«⁵ Novi su gradovi, dakle, poprimili univerzalnu strukturu koja ne poznaje razlike i osobitosti. A stan je samo logična posljedica ili uzrok (ako pođemo od mikrostrukture) takvog gledanja.

U individualnoj izgradnji, od kada se pojavio tip »moderne« kuće iz tipskog kataloga porodičnog stana, ulice nam zatvara shematski i jednolični niz stambenih jedinica kojima je trojaka svrha — da budu što čvršći i dugovječniji, da se protegnu u visinu i da tumače sumnjiv ukus vlasnika pri uređenju interijera — predodredila karakter i fizionomiju. Obiteljska kuća postaje znakom ekonomskog i psihološkog stabiliteta porodice, projektivno materijaliziranje njezine »sreće«, predodređeno da služi još i trećoj generaciji koja će, to je sasvim izvjesno, imati drugačije prohtjeve i ukus. Najljepši dijelovi grada obično su ustupljeni (materijalno najjačem) pojedincu, prostor je prodat za društveno neusmjerenu izgradnju. Umjesto stvaranja integralnog prostora povezanih individualnih stambenih jedinica, stepeničasto stupnjevanih prema okolini i sraslih s prirodom, stvaraju se kuće-tvrđave kao mastodomske težnje privatnika da formom i veličinom oslika i svoju faktičku kupovnu moć.

U čitavoj našoj poslijeratnoj arhitekturi možda je desetak primjera da su se kreativniji arhitekti pozabavili temom obiteljske kuće. Također, nije postojao ozbiljan napor da se zajednički pokušaju iznaći tipske varijante koje bi imale u sebi zrno slobodnije interpretacije ili funkcionalne osnove. O tome da tip stambene arhitekture, a osobito individualne stambene jedinice s regionalnim karakteristikama nije ozbiljno zahvaćen ne treba ni govoriti. Dakako, ako pod time ne mislimo na promašene romantičarske ili zavičajno obojene primjere koji imitiraju prošlost na način i tehnikom građevinski davno prevladanom. Jer, ne treba ponavljati da »realizirati povijesni i prostorni kontinuitet znači... biti doista s vremenom, dakle, doista suvremen«.⁶

Kohezija centra

Ako je već davno konstatirano da današnji grad i način stanovanja ne zadovoljavaju ni u

praktičnom smislu ni u ostvarivanju povoda za socijalibilitet, onda je jasno da se nešto bitno mora mijenjati. Čovjek gubi svoje osnovno određenje kao ljudsko biće, »privatnost zadovoljavanja vlastitih potreba unutar ćelijskih sistema stanovanja javlja se kao samosvrha, a urbana forma direktno utječe na javljanje frustracijskih ponašanja i agresivnosti«.⁷ Stara gradska središta oko kojih su koncentrirane bezlične zone još su jedini potencijalni prostorni faktori gdje čovjek može naći čovjeka, gdje društveno prevladava nad individualnim, gdje se afirmira kolektivno kao jedina prava mjera čovjekovog života. Vrijednosti socijaliteta, koji trgovi uspostavljaju, imperativno nam nameće potrebu da te »otoke slobode« čuvamo i vitaliziramo u još većoj mjeri, ukoliko nam je stalo do onog osnovnog što socijalizam u sebi implicira — zajedništva ljudi.

Grad je uvijek bio presjekom čovjekovih tjelesnih funkcija, a simboličko srce toga prostora bio je trg. Noseći u sebi različite funkcije i bivajući indikatorom društvenih odnosa taj je centar prevladavao kao mjerilo dominantnih vrednota društvenih uređenja. Od grčke agore kao mjesta političkog odlučivanja, preko srednjovjekovnog trgovačkog grada, kome je centar najviše u funkciji razmjene dobara, do industrijskog grada koji je zajedno sa svojim centrom dosegao fazu rasprnuća, traje život najljudskije tvorevine — grada. Rezultat ovog potonjeg bilo je nestajanje funkcije trga kao mjesta socijalne punine: on postaje izlog robe, komercijalizirani prostor, prometni krkljanac, ekološki klimaks. Trg djeluje živo, ali dehumanizirano u svom kaotičnom antisistemu funkcioniranja. Određena im je, naime, njihova imperativna komercijalno-administrativna funkcija u kojem je čovjek bio sveden na razinu potrošača ili birokratsku stavku.

Ako tip grada, a time i njegovog centra, proizlazi ne toliko iz arhitektonske strukture koliko iz društvenih odnosa, kako smo to vidjeli, onda je umješno pitanje što se to zbiva sa centrom danas, da li je on koherentan društvenoj praksi i izmijenjenim odnosima proizvodnje? Na žalost, ni urbana praksa, pa tako ni njegov uži segment — centar, nisu našli odgovarajući oblik i organizaciju koja bi bila sinhrona društvenim procesima. Nije to samo pitanje morfologije, već bitnije pitanje — uspostavlja li današnji grad samoupravnog društva, i njegov centar, društvenost na razini na kakvoj je samoupravna praksa, i daju li oni dokaze za zaključak da je svrha urbanizma na razini onoga što smo politički proklamirali kao širenje prostora slobode? Ako današnji »moderni« grad sa svojom soliternom izgradnjom ili nizom individualnih stambenih jedinica po svojoj strukturi gubi identitet zajednice i ne može uspostaviti centar zbivanja kolektivnog života njegovih građana, stari urbani centri još u sebi nose onu silnicu po kojem prepoznajemo grad, makar se on često događa tek na razini prividnog socijalnog života.

Susret starog i novog u panorami Koprivnice: Srednjoškolski centar (u prvom planu) i stara gradska jezgra (u pozadini)

Centri bi trebali postati nosioci integracijskih procesa, biti višefunkcionalni u svojoj namjeni kako bi se rasparcelizirani, namjenski heterogeni segmenti grada spojili bar u mjeri trga. Stoga je trg neophodan kao posljednji ostatak ili početak obnavljanja društvene kohezije, kao negacija funkcionalističkog rasporeda i namjene ostalih dijelova grada. To implicira njegovo pretvaranje u isprepleteni organizam ekonomskog, reprezentativnog, društvenog, kulturnog i stambenog značenja, a nikako u prevlast jedne od njih.⁸

Značenje prostornog planiranja

Planiranje u bilo kojoj oblasti društvenog života pretpostavlja postojanje temeljne svijesti o značenju i strukturi takve djelatnosti. U urbanističkom planiranju to bi značilo da se osnovni uvjet i povod mora nalaziti u prostoru shvaćenom kao elementu ljudskog ambijenta, dakle, u imperativu da se naše prostorno okružje rastvara po mjeri optimalnosti života u njemu. Ono što je bitno pri tome nije u tome da

se zadovolje parcijalni interesi pojedinog društvenog segmenta nego da se prostor zahvati po kriterijima stvaranja najboljih mogućnosti za sve.

Između utopističkog planiranja koje bi prostornim zahvatom riješilo sve socijalne i klasne nedaće i administrativne prostorne regulative, nalazi se posebno polje koje bi trebalo biti određeno interesima koji proizlaze iz kvalitete društvenog sistema kakvog izgrađujemo. Ako je to polje, međutim, iz različitih razloga određeno šematskom regulativom prostornih planera, to znači da još nismo došli do točke na kojoj bi se moglo govoriti o tome da je planiranje »situiranje određenih društvenih procesa u njihove prostorne izraze«.⁹

Osnovna je boljka svih naših planova koji zahvaćaju problematiku prostora to što se kompleksno polje društvenih odnosa ne reflektira u njihovom izrazu. »Urbanističko i prostorno planiranje još se svodi prvenstveno na izradu planova i uglavnom ima ulogu artikulacije rasta, a ne kontinuiranog i kompleksnog problematiziranja prostornih fenomena za potrebe us-

mjeravanja razvoja u samoupravnom sistemu odlučivanja».¹⁰ Time se želi reći i to da svojevrstni tehnički perfekcionizam planova, efikasno preokrojavanje prostora na projektnoj tabli (efikasno, dakako, po utilitarnoj, da ne kažemo profilerskoj, logici — što brže prometnice, što više zgrade na što manjem prostoru, što jednostavnija infrastruktura, itd.) i određivanje odnosa iz potrebe tzv. prosječnog stanovnika, ne rezultiraju i kvalitetom življenja. Jer, planiranje nije samo tehnička disciplina koja nastaje prenjerevanjem već je (možda prvenstveno) društvena disciplina koja bi upravo iz tog razloga trebala u sebe uključiti interdisciplinarni i transdisciplinarni rad kao nigdje drugdje. Kod nas je ona svojina arhitekta (ili građevnog inženjera) i eventualno predstavnika institucije za zaštitu spomenika, a normativno prihvaćanje njihovih »nacrt« zasnivano je tek na »izložbenom« uvidu u te radove. To znači da se urbanističko planiranje provodi na osnovi niza zadatka materijalne naravi, da je koncentrirana u rukama nekolicine specijalista i da je manje-više određena tendencijom progresa shvaćenog u profilerskom smislu. Još nije široko prihvaćena ideja da je takvo planiranje tek dio široko zamišljenog prostornog planiranja u kome bi trebali doći do izražaja dvostruki odnosi: s jedne strane očuvanje svih bioloških pozitivnosti jednog prostora i, s druge strane, nastojanje da se planira po mjeri humanizacije čovjekovog života, po mjeri bogaćenja njegovog generičkog bića. Naši sadašnji planovi kao da još nasljeđuju sistem planiranja građanskog društva, tj. vrijednosti koje su u njemu dominantne. A jasno je da principi efikasnosti i tržišne logike ne mogu biti svuda u prvom planu, jer se onda gubi kvaliteta koja bi trebala dovesti do razvijanja socijalističkih vrijednosti u prostoru. Naše osnovno pitanje u tom smislu još uvijek ostaje ono što je Stipe Suvar jedamput formulirao ovako: »Kako izgraditi grad, kako organizirati prostor koji će izražavati preokret u načinu proizvodnje, tendenciju vladavine proizvođača nad uvjetima proizvodnje i potrošnje, kako grad iz izloga robe pretvoriti u poprište istinskog kolektivnog života?«¹¹

Zaključno

Iako se u nas ne može govoriti o urbanizmu kao apsolutno negativnom aspektu prostornih odnosa, ipak ne možemo zanemariti devijacije i pogrešna utemeljenja nekih osnovnih urbanističkih postavki. Ako je urbanizam u svojoj osnovi društvena, a ne tehnička znanost, onda je jasno da mora ispunjavati zasade jedne politike, biti temeljena na društvenoj praksi i (čak) anticipirati odnose koji iz tih društvenih tokova proizlaze. Dakle, strukturiranje prostora mora omogućiti ostvarenje cjelovitog čovjeka i biti ravnano prema marksističkim i samoupravnim shvaćanjima takve cjelovite ljudske ličnosti. A mehanizmi u prostoru još uvijek ne vode k tome cilju, već su suprotno od toga usmjereni prema funkcionalnosti življenja, brzini, efikas-

nosti, privatizaciji. Može li itko tvrditi da su naši novi prostori ili kvartovi s kutijastom arhitekturom izvori ugode, animatori komuniciranja i stvaratelji društvenosti? Može li itko braniti individualnu izgradnju u ime ljepote i funkcionalizma tih »tvrđava« i tvrditi kako je ljudska sreća koncentrirana u četiri visoka dvorišna zida? Da li je netko uvjeren kako je naša globalna urbanistička praksa zasnovana na postulatima drugačijim od pukog profiterstva i tržišnih odnosa? Može li netko negirati da bi temeljni cilj našeg urbanizma trebalo biti »ponovno prisvajanje od strane svakog ljudskog bića njegovih uvjeta u vremenu, u prostoru i u predmetima, pa je riječ zapravo o ostvarivanju projekta ljudskog bića kao društvenog, o samooblikovanju one ljudske materije koja se na razini društvene (ljudske) stvarnosti javlja bez apriornog oblika«.¹² Jasno da ne može. Pa otuda i naše posljednje pitanje: odakle tolika doza indiferentnosti svih nas prema prostoru koji nas okružuje?

Bilješke

1. Rudi Jakhel, Socijalistički grad, Pitanja 3/78
2. Antoaneta Pasinović, Urbanizam mimo socijalizma, Večernji list, 28/29. 6. 1975.
3. Damir Grubiša, Pravo na grad i pravo na stan, Dometi, 1—2/78
4. Dušica Seferagić, Stan — vrhunska vrijednost u socijalizmu?, Pitanja 3/78
5. Andrija Mutnjaković, Gospodine gradonačelnice, Dometi, 1—2/78
6. Antoaneta Pasinović, Ekološka svijest i regionalizam arhitekture, Dometi, 1—2/78.
7. Melita Richter, Urbani praxis — koje vrijednosti?, Pitanja, 3/78.
8. Za navedenu temu dijelom je korišten pisani materijal iz kataloga Galerije Koprivnica »Prostor trga«.
9. Ognjen Caldarević, Društvene vrijednosti i ljudske potrebe u urbanističkom planiranju, Dometi, 1—2/78.
10. Ibid.
11. Revija za sociologiju, 4/75.
12. Matko Meštrović, što je to »stambeno naselje«, Kultura, 39/77.